

ANTE GLAVIČIĆ

**STRUČNA IZVJEŠĆA UZ OBNOVU STARIH ZIDINA I KULA
GRADA SENJA (I. DIO)**Ante Glavičić
V. Čopića 22
HR 53270 SenjUDK:725.18.025(497.5)
Ur: 2000-09-30

Zahvaljujući dosadašnjim istraživanjima i nalazima, dosta mi je dobro poznata prošlost Senije – grada Senja. Kao poznato prometno i gospodarsko središte Senija je od 1. st. pr. Kr. važan municipij, a možda i kolonija rimskih građana. Budući da su fortifikacije jedan od osnovnih atributa grada, antička Senija bila je zaštićena bedemima i kulama. U relativno mirnim vremenima ranoga Carstva njihova obrambena uloga nije imala većeg značenja, međutim, krajem 4. ili početkom 5. stoljeća, kada nastupaju nemirna vremena i počinje velika seoba naroda, građani Senije bili su prisiljeni dodatno učvrstiti bedeme i tako se maksimalno zaštititi od barbarskih provala. Ipak zidine antičke Senije nisu zaustavile neprijatelje i grad je razoren.

Da su to bila nemirna vremena, uz arheološke nalaze svjedoče brojna manja bizantska (i gotska?) utvrđenja – čitav moćni sustav kastruma lociranih uz kopnenu i otočnu obalu. Od Senja na jug: Senj – *Senia*, Sveti Juraj – *Lopsica*, Lukovo – gradina Klisa, Starigrad – Golubić-grad, Stinica – *Ospella* – *Murula*, D. Prizna – Gradina, Karlobag – Drvišica (*Scrissa*), Šibuljina – Sveta Trojica, Starigrad – Paklenica – Modrić-gradina; na sjever od Senja: Novi Vinodolski – Lopar, Crikvenica – gradina Badanj – *Ad Turres*, Bakarac – Gradac, Bakar – *Raparia*, Rijeka – *Tarsatica*. Na otocima nasuprot kopnu: gradina Sv. Juraj iznad Paga, Pag – Kumrovec (Svetojašnica), Krk – Mala Luka – *Corintia*, Vrbnik – Glavina – Veli grad, Šilo - Pod Murvica, otočić Sveti Marko uz Krčki most.

Izneseno se može shvatiti samo ako je poznat raster, odnosno arheološka karta staroga i novoga Senja, koji je kao grad u prvim stoljećima Rimskog

Carstva bio razvučen dužinom morskog zaljeva, uz koji je izgrađeno naselje. Kasnije su stoljećima silni nanosi bujice Potoka nanosili iz Senjske Drage obilje materijala i na taj način zasipavali luku, koja se smanjuje i povlači prema zapadu, izložena sve više udarima silovite, "već onda poznate senjske bure". Zbog razaranja i zasipavanja luke grad dobiva više kvadratičan oblik, u okviru kojega su mogli biti izgrađeni i njegovi bedemi. Smjer tih starih zidina, njihovih temelja i struktura zidanja, ponajviše i najbolje su očuvani na istočnoj i sjevernoj strani grada, uzduž linije Stare ceste i Ulice Stjepana Radića.

Da bi se navedeno potvrdilo, potrebno je izvršiti primjerena arheološko-arhitektonska istraživanja, i to na odgovarajućim slobodnim gradskim površinama, neposredno uz bedeme. Za sada se mora ustvrditi da se pri izvršenoj sanaciji zidina nisu obavila istraživanja koja bi nam dala odgovore na diskutabilna pitanja izgradnje i starosti gradskih zidina na tome dijelu grada, odnosno na pitanje jesu li srednjovjekovne zidine izgrađene na temeljima antičkih zgrada (nalegle na temelje), kako to prosuđujemo na osnovu ranijih građevinskih radova na obližnjem prostoru (osnovna i muzička škola, nogometno igralište, Tvornica duhana – Trikotaža "Neda", Jadranska tiskara i drugi objekti

uz Staru cestu i Šetalište Silvija Strahimira Kranjčevića. Također je potrebno istaknuti da su "srednjovjekovni" bedemi grada ozidani poluobrađenim kamenom slaganim u horizontalne nizove, tj. građevinskim materijalom koji se uzimao s ruševina starijih zgrada izvan bedema. Primijećeno je da su bedemi od Radomerićkule do Gulden-kule neznatno zasipani nasuprot dijelovima bedema koji se pružaju južno prema Kaštelu i Zatorskoj kuli, koritu Potoka. Na tome dijelu bedemi su zasipani nanosima bujice od 3 do 5 metara visine. Ovdje je potrebno spomenuti da su svi ostatci temelja antičkog i ranosrednjovjekovnog grada za oko 2-2,5 metra niži u odnosu na prethodno stanje zbog poniranja naše obale, pa tako i Senja. O tom poniranju najbolje svjedoče ostatci antičkih zgrada na prostoru

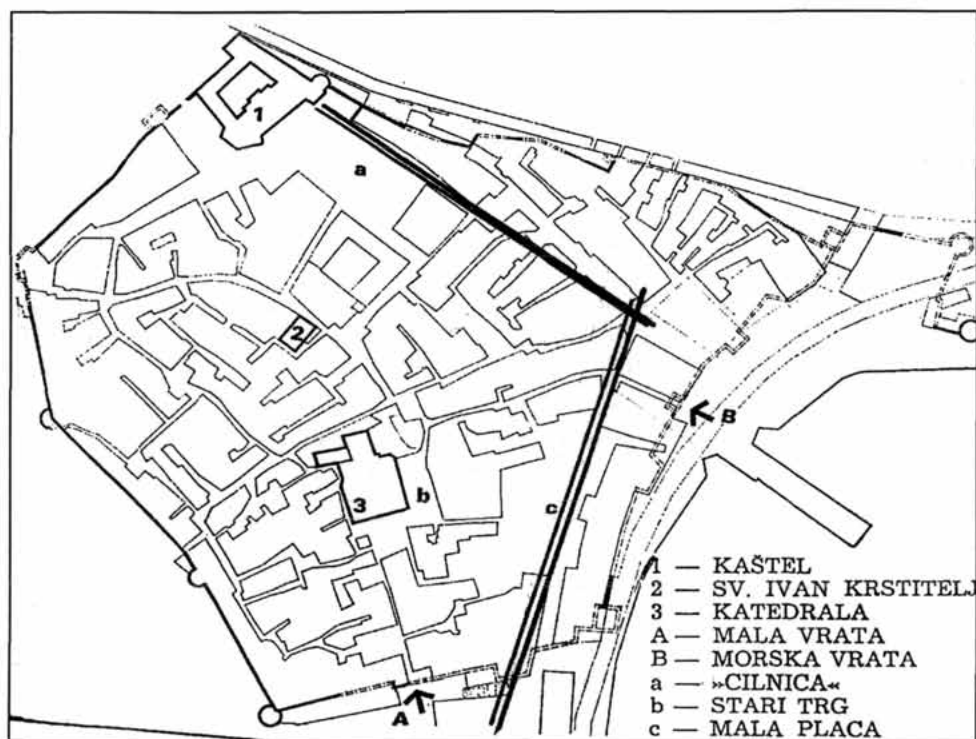

Sl. 1. Plan zidina i kula grada Senja, G. Pierroni, 1639, Zagreb, Arhiv Hrvatske, 503.

Pekara – Mala placa, ali i sam gradski Kaštel, koji je danas oko 50-80 cm ispod razine trga Cilnice.

Visinske razlike bedema nastale zasipavanjima najočitije su s unutarnje strane grada, uz kuću i lijehe vrtova: Debelić – Cmrok, Mladen Šojat, Jurčić – Matasić, Fabijanić – ex Samaržija, Šojat – Dizdar. Ukoliko prihvatimo tezu da se ovdje radi o antičkim bedemima, onda moramo istaknuti da oni nisu osobite debljine i visine (imaju najviše do 6 metara). Možda su ti bedemi zasipani nanosima zemlje pri nivelaciji Stare ceste, ali još više nanosima materijala s gornjih predjela grada, s Varoša. Same kule Lipica i Trybenac danas se nalaze oko 2-3 metra ispod razine ceste, odnosno njihovi topovski otvori u prizemlju su zasuti zemljom. Zbog toga, ali i zbog povremenog razaranja i "zuba vremena", snizila se visina bedema pa su oni u više navrata dozidavani, kako se to može primijetiti na čitavoj vidljivoj i sačuvanoj plohi uz Staru cestu, koja nije nikada žbukana. Bedemi su se najviše zasipavali između Kule Lipice i Trybenca, gdje nanos iznosi približno 4-6 metara visine. To nam potvrđuju arheološki nalazi temelja antičkih zgrada u vrhu Ulice Petra Vitezovića uz kuće Nekić – Mladineo – Prpić.

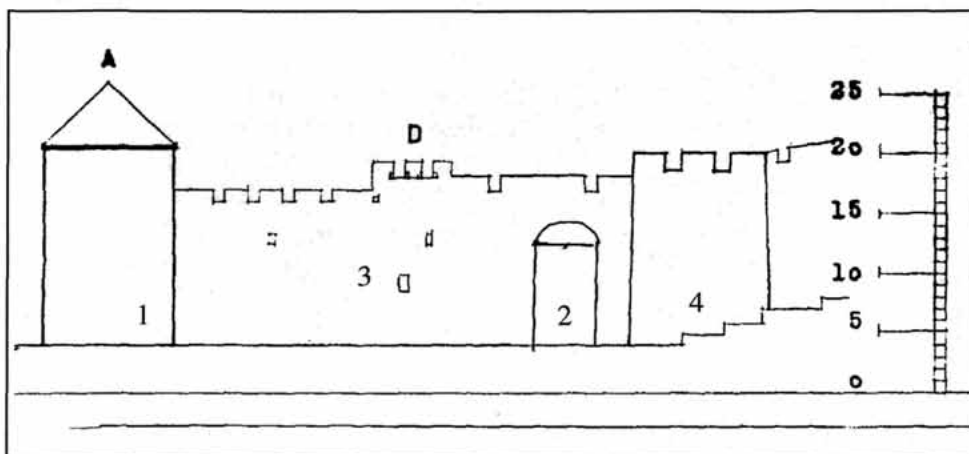
Kako je poznato, Senj je u vrijeme narodnih vladara pa sve do sredine 12. st. periferno mjesto hrvatske države, ali uza sve to on je najvažnije lučko-trgovačko i vjersko središte Hrvatskog primorja. Zato je taj grad mogao biti središte vojno-administrativne jedinice stare Krajine kralja Zvonimira. Oko 1184. (?) Senj dolazi u posjed uglednoga – previše poslovnog – crkvenog reda templara. To je novo vrijeme, kada je Senj zasigurno utvrđen zidinama i kulama ili kada je na najjužnijem dijelu grada izgrađen Kaštel – tada središte gradske, ali i templarske moći i napretka. Nedugo nakon toga, oko 1239., Mongoli ili Tataci oplijenili su Senj, što su mogli učiniti zahvaljujući vojnoj sili i "nejakim zidinama" kojima je bio utvrđen. Odlaskom templara, koji su svojim ponašanjem prevršili svaku mjeru upravljanja gradom, u posjed grada i kotara Senj i plodne i bogate Gacke župe dolaze krčki knezovi – budući slavni knezovi Frankopani. Za njihova vladanja dolazi do ekonomskog ali i prosvjetnog i graditeljskog napretka, pa i šire okolice, koji se u razdoblju mirnih vremena odrazio na urbanistički plan Senja, razvoj umjetnosti i glagoljsku pismenost. Tada se grad širi na jugozapad preko Potoka sve do obronaka brda Nehaja. To je vrijeme kada je izgrađen (proširen) stari Kaštel, predodređen za važnije i slavije zadaće, koje su obavljali njegovi kapetani, a u tom kontekstu valja svakako spomenuti i utemeljenje duhovno-prosvjetnog zavoda Ožegovićanuma nakon 1896. Na tom neizgrađenom prostoru podižu se crkva i samostan svetoga Nikole, crkve sv. Jeronima i sv. Antuna, te velebna kula Šabac s kompleksom utvrda s obalne strane.

Sl. 2. Plan srednjovjekovnog i današnjeg grada Senja s pretpostavljenom linijom starijih južnih gradskih zidina, od Kaštela, ulicom Potok do kuće Modrić i na Malu placu. Stanje iz vremena 12./13. st. (A. Glavičić prema planu iz studije M. VILIČIĆ, *Građevna povijest senjskog Kaštela i grafička rekonstrukcija pojedinih faza izgradnje*, *Senjski zbornik*, 5, 1971-1973, sl. 13.)

Iz navedenoga se može zaključiti da su svi senjski bedemi i kule morali biti izgrađeni do konca 14. st., i da su kasnije renovirani, odnosno prilagođavani pojavi vatrenog oružja i razvoju fortifikacijske arhitekture zapada. Prema spoznajama i izvješćima iz 16. st. saznajemo da se na mjestu trošnih bedema i kula podižu moderna utvrđenja – Papinska (Leonova) kula, kula Lipica, kula Gulden, a malo kasnije dominantna tvrđava Nehaj, kruna obrane i slave grada Senja.

U ovoj prigodi dužnost mi je osvrnuti se na "stručnu" obnovu bedema uz Velika (nova gradska) vrata (A.) i radnje oko uređenja kule Šabac (B.), u što su uložena velika sredstva Ministarstva za kulturu i Grada Senja. Dužan sam upozoriti (prema svojoj prosudbi) na nedostatke zbog kojih negoduju građani grada Senja, ali i dio stručne renomirane javnosti – respektabilan krug arhitekata, građevinara, povjesnika i konzervatora, uglavnom iz grada Zagreba, koji su oduvijek

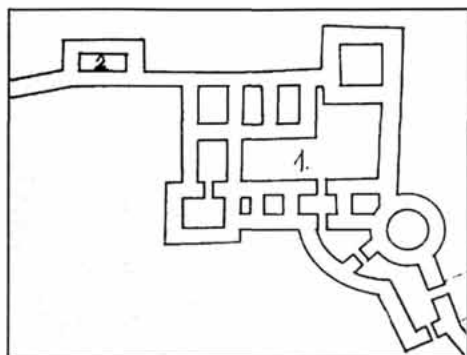
Sl. 3. Nacrt 7a – Kaštel – 17. st., rekonstrukcija pročelja A (s oznakom: 1. Kneževićeva Velika vrata, 2. Velika vrata, 3. stari otvori na Kaštelu i 4. kula Radomerić), prema M. VILIČIĆ, 1971-1973, 156, sl. 60.

cijenili i dobro poznaju senjsku spomeničku, u ovom slučaju fortifikacijsku, graditeljsku baštinu, a za koje se može reći da su nesumnjivo stručnjaci.

A. Uređenje bedema uz Velika vrata

Sve do izgradnje Jozefinske ceste Senj – Karlovac od 1784. do 1844. glavna kopnena (južna) vrata grada Senja bila su ugrađena u bedemu s južne strane Kaštela, Filipove kule, kako je to i danas vidljivo u dijelu obnovljenog bedema. Izgradnjom Strupijeve ceste stari južni ulaz u grad postao je neprikladan, otežan za kolski promet, to više jer je taj promet jako povećan, kao i prolaz vozila i robe preko dva mosta – Potoka. Da bi se olakšao promet, kretanje kola i silne drvene građe (bordonala, greda, trupaca), major Kajetan Knežić regulirao je čitavu Jozefinsku cestu, a posebno ulaz u grad Senj. On je od vrha Mitnice (Višala) kroz "senjske vrtove" sproveo novu dugu i široku cestu (budući Alej) sve do pred bedeme koje je dao porušiti na dijelu između kule Radomerić i Kaštela, odnosno gdje je već V. Strupi izgradio, a Knežić proširio vrata kakva vidimo u današnjem izgledu i veličini i kojima nema premca u Hrvatskom primorju. U toj prigodi Knežić je dao da se dio bedema "poluožbuka", a kasnije je (1896.) i na klasicistički način ožbukana i čitav Kaštel.

Ne znamo kada je izgrađena kula Radomerić (Turaš), možda prije izgradnje Kaštela (1340.). Ako je to tako, onda su kula Turaš i taj dio zidina stariji od Kaštela. U osnovi kula Radomerić izdužena je pačetrovina, a srušio ju je

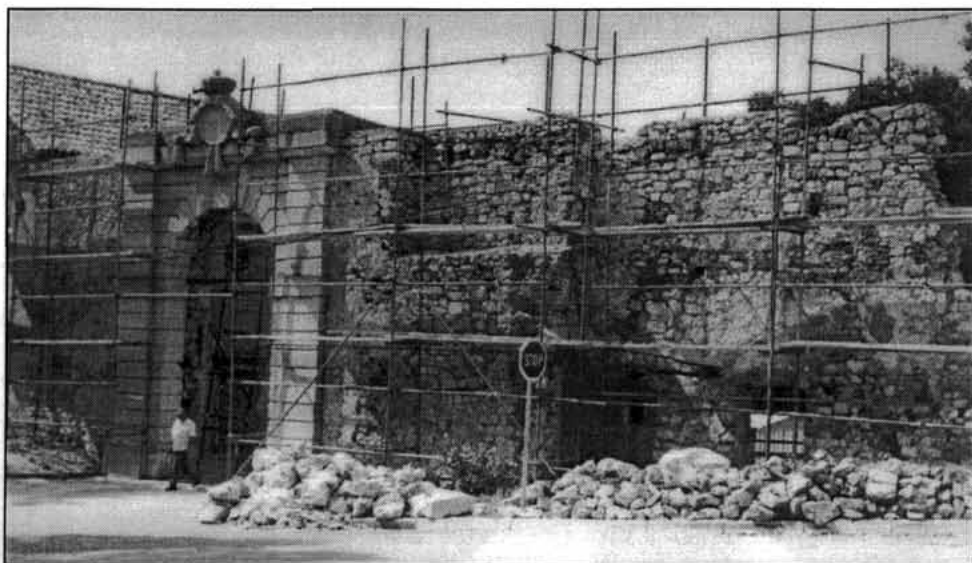

Sl. 4. nacrt 6. Kaštel (tlocrti: 1. Kaštel i 2. kula Radomerić iz 1701.), prema M. VILIČIĆ, 1971-1973, 174, sl. 90.

poput većine gradskih zidina. Pri otpadanju i otucanju žbuke i s vanjske i unutarnje strane u bedemu su otkriveni u visini 1. i 2. kata veliki otvori, ostatci prozora – topovskih otvora kakvi se mogu vidjeti na Leonovoj i Šabac-kuli te tvrđavi Nehaj. Slični otvori otkriveni su između Radomerić-kule i Velikih vrata, ali i Velikih vrata i najjužnije Tamničke kule (Schloss-kule), što se može razjasniti renoviranjem Kaštela s njegove vanjske, istočne strane. U bedemu s vanjske strane sačuvali su se ostatci rupa – ležajeva horizontalnih greda (podnica) 1., 2. i 3. kata. Između tih rupa utvrđeni su ostatci nadvoja te špaleta otvora izrađenih uglavnom od opeke u tehnici 15./16. st., kada je dolazilo do rekonstrukcija (sanacija) gradskih utvrda. Ako su to ostatci unutarnjeg bedema kule Radomerić, a oni su dijelom ožbukani, onda su to prostori kule u kojima je boravila straža. Ovdje se mora istaknuti nemar PTT uprave Senj, koja je oko 1960. prokopala bedem za potrebe telefonske mreže. Ta oštećenja PTT nije doveo u prvobitno stanje. Isto tako ti dijelovi bedema oštećeni su pri izgradnji zgrade umirovljenika na Zgonu, kada je čitav dio bedema do te zgrade ožbukano, što je kasnije "struka" utvrdila i proglasila baroknom žbukom.

U ovome slučaju smatramo promašajem investitora i mjerodavne službe zaštite spomenika što nisu izvršena odgovarajuća arheološko-arhitektonska istraživanja kako s vanjske tako i s unutarnje strane bedema, jer je to bila izvanredna prilika da se utvrde dubina i širina bedema, faze izgradnje, ali i stanje rimskih zgrada i nalaza koji su na tome mjestu prisutni. Uz navedeno, ovom bi se prilikom utvrdili nanosi uz bedeme i Kaštel, kako oni od bujice, tako i oni nastali nasipavanjem prilaza vratima, koji iznose 3-4 metra visine. Budući da nisam znao za radnje oko "sanacije bedema" i da me nitko nije konzultirao, povremeno

pri probodu bedema Strupi, ili možda kasnije Knežić, jer je jako otežavala skretanje kola u grad. Tada su, čini nam se, srušena njezina tri vanjska zida (*extra muros*), dok je četvrti ostao kao organski dio bedema poluožbukano sve do ovog promašenog "žbukanja". Kula Radomerić imala je visoko prizemlje u koje se ulazilo s unutarnje gradske strane po stubama, kroz mala vrata, koja su otkrivena pri otucanju sekundarne žbuke. Iznad prizemlja kula Radomerić imala je dva do tri kata i vrh – krovište s grudobranom

Sl. 5. Obnova gradskog bedema i kule Radomerić s desne strane Velikih vrata, snimljeno od istoka, snimka A. Glavičić, 1998.

Sl. 6. Gradske zidine i Velika vrata, obnova s unutarnje strane grada, snimka A. Glavičić, 1998.

sam dolazio na gradilište i promatrao radove. Na osnovu tih zapažanja i uvida u arheološku situaciju čitavog okolnog prostora, iznosim neke svoje misli i primjedbe:

- Koliko poznajem urbanistički razvoj grada i njegovo graditeljsko naslijeđe, utvrđujem da su zidine i kule grada Senja izgrađene od kamena i žbuke i da nisu žbukane, a pogotovo nisu barokne provenijencije.
- Krajem 18. st. uz bedeme i kule zidane su kuće i drugi objekti građana koji su prema potrebama ožbukani.
- Nakon otucanja žbuke i oštećenih kamenih dijelova bedem je trebalo arhitektonski snimiti i istražiti. U tom bi se slučaju sigurno obnovili topovski otvori 2. i 3. kata, sanirale bi se rupe od greda – podnica, očistila mala vrata, stari ulaz u kulu, te dozidali oštećeni bedemi, ali u tehnicu kamena ili stare opeke.
- Obnova senjskih bedema i kula trebala je biti predmet stručne rasprave osoba kojima su poznati graditeljstvo i arhitektura grada Senja. U tom slučaju izrada projekta obnove zidina i kula trebala je biti predmet javnog državnog natječaja, te izbora komisije koja bi prihvatila odgovarajuće rješenje i uvjetovala načela etapnih radova i namjene senjskih zidina.
- Osobe koje su nadzirale radove, nisu smjele biti iz institucija zaštite ili investitora jer bi se time sigurno izbjegli nespoznamci i nekvalitetne radnje sanacije i konzervacije na koje postoje ozbiljne primjedbe građana i struke. U ovome slučaju postavljam pitanje odgovornima kako se mogla lansirati parola da su zidine oko velikih vrata "autentično sanirane".

B. Uređenje kule Šabac

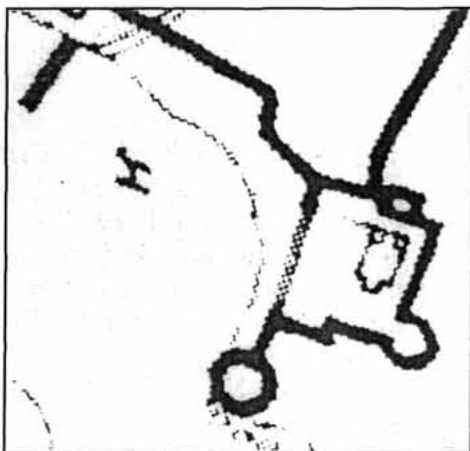
Pretpostavlja se da su gradski bedemi i kule s gornje, desne strane korita Potok izgrađeni do kraja 12. stoljeća i da je to područje dotada bilo dugačak i dubok morski zaljev te dio operativne obale zasut nanosima bujice Potok, ali i nanosima materijala s viših dijelova grada. Na osnovi toga pretpostavljamo da je s desne strane Potoka bio izgrađen neki bedem kao zaštita od neprijatelja, ali i od potapanja donjega dijela grada (Potok, Dvorac, Križ i Mala placa), kada je bujica potapala prizemlja i podrumne kuća. Tijekom 13./14. st., zbog trgovačko-pomorskog napretka grada, ali i obrane od iznenadnog napada neprijatelja, s jugozapadne strane obnovljen je ili prenamijenjen stari gradski Kaštel kao rezidencija knezova Frankopana. Uz te radnje proširena je površina grada što je više moguće do obronaka brda Nehaj, s koje je strane zaštićena primjerenim bedemom i kulama. U tom zaštićenom prostoru izgrađeni su dominikanski samostan i crkva sv. Nikole, crkve sv. Antuna i sv. Jeronima, Morska vrata te veći broj kuća senjskih građana. Prije tih gradnji vjerojatno su već bile izgrađene

kule Mera, Naša i Šabac s Morskim vratima ili Vratima svetog Jeronima. Odonda do danas gotovo svi su spomenuti objekti porušeni ili prenamijenjeni, ostala je samo kula Šabac i dio zidina oko magazina Ježić (Žižula).

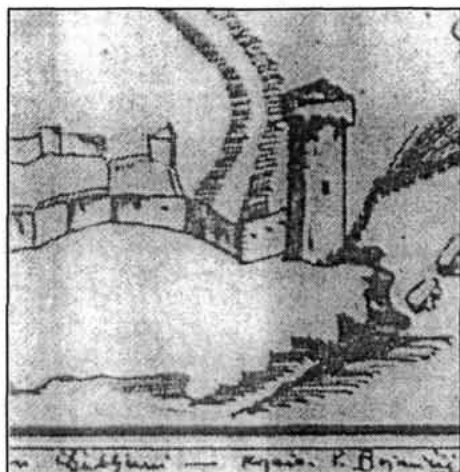
U izvješću B. najzanimljivija je okrugla kula Šabac, koja gotovo izrasta iz mora i kamena, a čini se da je pandan kuli svetog Ambroza, izgrađenoj na sjevernoj strani luke. Kula Šabac vjerojatno je dobila ime po svetoj Sabi (Sabini), koja je tu negdje uz kasnoantičku nekropolu mogla imati svoje svetište. U osnovi kula Šabac je okrugla, njezin unutarnji promjer iznosi 5,50 m, a vanjski s ukošenim bedemima preko 10 metara.

Sastojala se od visoka prizemlja te dva do tri kata sa krovom i grudobranom, podignutima na konzolama. Čitava je kula izgrađena od kamenih grubo pritesanih kvadara, slaganih u vodoravne nizove. Na katovima su se nalazili otvori za velike i male topove koji su svojom vatrenom moći branili luku i grad od napada neprijatelja s mora.

S južne strane u bedemu između kula Naša i Šabac od ranije su bila otvorena Mala gradska vrata koja su vodila prema brdu Nehaju do crkve sv. Jurja i na Art do crkve sv. Marije s gradskim grobljem. Pri regulaciji bujice korito Potoka sprovedeno je izvan zidina, te usječeno duboko u stijenu. Dok je gradu prijetila turska ili mletačka sila, sve zidine i kule redovito su se održavale, ali od kraja 18. st. njihova sudbina prepuštena je "zubu vremena" i ljudskom nemaru za prošlost grada i "slavnih senjskih zidi", kako to pjeva pjesnik. Izgradnjom lukobrana Sv. Marija Art i dijela operativne obale, kula Šabac ostala je odvojena od mora. Krajem 18. i tijekom 19. st., uz kule Šabac, Mera i Naša izgrađeni su veliki i prostrani magazini, spremišta soli i žita, te spremišta drvene građe. Oko 1900. kula Šabac našla se u kompleksu zidina monumentalne građevine zv. Prvi hrvatski primorski paromlin i Tvornice tijesta "Art", vlasništvo trgovca Poskića. Za vrijeme 2. svjetskog rata pri njemačkom bombardiranju Senja 7. i 8. X. 1943. srušeni su stari magazini i oštećena kula Šabac. Godine 1955. u vrijeme obnove Senja na prostoru kule Šabac izgrađena je nova jednokatna zgrada Lučke kapeta-

Sl. 7. Plan grada Senja, snimka ing. B. H. Weissa, 1640-1740, Beč, Ratni arhiv G, I, a 2 K, 13, detalj kule Šabac i okolnih bedema

Sl. 8. Kula Šabac i okolne senjske utvrde prema G. Pierroniju, 1639.

Sl. 9. Kula Šabac i okolne senjske utvrde prema J. Valvasoru, 1687.

nije Senj. U tim radovima trebala je biti srušena kula Šabac, ali je primjernim zalaganjem senjskog konzervatora dr. Vuka Krajača spašena i obnovljena prema tadašnjim prilikama. Šteta je da dr. Krajač nije uspio obnoviti krovšte s konzolama i kruništem prema starim planovima Senja iz 17. i 18. st. Čitava vanjska kamenita ploha uzorno je popravljena, a reške između kamena očišćene i fugirane. Obnovljena su na svakome katu tri velika topovska otvora, a uređeni su međuprostori prizemlja i katova za uredske prostorije. U vremenu od 1955. do 1997. (do njezine zadnje obnove) kula Šabac u više je navrata obnovljena jer je izložena udarima silne bure, ledu i posolici. Godine 1997. određeno je da se kula Šabac i dio prizemlja urede za potrebe novoustrojene Lučke kapetanije Senj, županijske pomorske institucije. Ne ulazeći u visinu utrošenih financijskih sredstava (koja je osiguralo Ministarstvo pomorstva i veza RH), tada sam razmišljao kako je netko od strane Grada Senja trebao potaknuti neke stručne konzervatorske razgovore o temi kako restaurirati impozantnu lučku kulu Šabac, ali i razmisliti što se sve treba smjestiti u kompleks fortifikacije koja izaziva pozornost svakog posjetitelja Senja.

U ovoj prigodi netko će od čitalaca reći da je sada lako biti pametan i "koješta" sugerirati bez osnove. Osvrnuo sam se na izvršene radove jer se nitko od Grada (one druge isključujem) ili mojih kolega i suradnika nije sa mnom savjetovao i pitao me za mišljenje o planiranim radnjama koje su za grad Senj osobito značajne. U svezi s izvršenim radnjama iznosim neka svoja mišljenja kako je bilo moguće restaurirati kulu Šabac.

Sl. 10. Obalna utvrda kula Šabac, obnova vanjskog bedema sa zapadne strane, snimka od zapada A. Glavičić, 1997.

Držim da nadzorni organ nije smio čistiti reške – fuge između kamenja električnom bušilicom i svrdlom promjera najmanje 15 mm, već ručno, špicom, jer na taj način ne bi došlo do oštećenja rubova kamenih kvadara. (Taj propust izvođač nije primijetio.) Na taj način kvadri kamenja postali su zaobljeniji te su izgubili na originalnosti. Zbog toga su i fuge (reške) između kamenja postale šire i bit će više izložene oštećenjima od bure, posolice, leda i vlage koja prodire kroz zidove, osobito u zimskim vremenima. Određeni propusti već se sada opažaju na unutarnjim zidovima zbog izloženosti spomenutim čimbenicima. Pitamo se je li čitavo prizemlje trebalo oblagati mramornim pločama koje su kao zidna ili podna ploha neprimjerene za ugradbe u objektima spomeničkog obilježja. Isto vrijedi za tzv. stropne grede, izrađene od betona. Ovdje se nameće jedno važno pitanje: Je li

Sl. 11. Obalna utvrda kula Šabac, obnova s istočne strane, snimka A. Glavičić, 1997.

uz ove radnje obnove trebalo izvršiti rekonstrukciju krovišta? Pod tim se misli na postavu konzola, grudobrana i novoga krovišta unutar kojega bi mogla djelovati jedna mala zvjezdarnica, promatračnica. Znamo da bi te radnje dosta poskupile sanaciju kule, ali možda nismo sagledali rezultate izvršene obnove i namjene. I na kraju se pitamo jesu li se prizemlje kule Šabac i prizemne susjedne prostorije morali namijeniti za urede, koji su mogli biti uređeni u nekom stanu na katu u sastavu Kapetanije. Mislim da se u tom podrumskom prostoru trebalo prema ranijem planu urediti akvarij te hidroarheološku i pomorsku zbirku (1. 2. i 3. kat). Pod krovištem je mogla biti jedna suvremena atrakcija – vidikovac, promatračnica s opservatorijem. Šteta je da se to sve nije i ostvarilo, jer vrijeme nam brzo odmiče, a ovakve se prilike ponavljaju svakih stotinu godina.

Ovim razmišljanjima o kuli Šabac i okolnim utvrdama te o rekonstrukciji topovskih baterija koje su ugrađene u Sv. Mariju od Arta i Sv. Ambroz (na Škveru) željeli smo pridonijeti da grad Senj postane atraktivniji i prepoznatljiviji svima onima koji prolaze kroz taj lijepi i slavni povijesni grad ili navrate u njega.

* Svi oni koji bi imali primjedbe na ovo izvješće, mogu to učiniti u pismenom obliku, stručno i u kontekstu dopune ili ispravaka stavova o senjskoj prošlosti, te dostaviti Uredništvu Senjskog zbornika 28/2001, koji će taj materijal objaviti.